

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті на прикладах останніх подій у світі аналізуються аспекти сучасної інформаційно-психологічної безпеки, особливості державної інформаційної політики та перспективи її вдосконалення і розвитку.

Ключові слова: безпека, інформаційно-психологічна безпека, трансформація, державно-інформаційна політика, національна безпека, цінності, інформаційні технології, медіатизація.

В статье на примерах последних событий в мире анализируются аспекты современной информационно-психологической безопасности, особенности государственной информационной политики и перспективы ее усовершенствования и развития.

Ключевые слова: безопасность, информационно-психологическая безопасность, трансформация, государственно-информационная политика, национальная безопасность, ценности, информационные технологии, медиатизация.

As an example of current world events the aspects of modern information and psychological security, specific features of state information policy and the prospects of its improvement and development are analyzed in this article.

Key words: security, information and psychological security, transformation, state information policy, national security, values, information technology, mediatization.

Виклики нового тисячоліття вимагають поглибленого розуміння процесів, що впливають на стрімко мінливу картину політичного світу. Серед низки соціально-економічних та духовних трансформацій особливо вагомим вивчення потребують процеси, що у значній мірі визначають динамічні зміни усіх сфер суспільства: глобалізація та глобальна інформатизація. Кардинальні трансформації початку ХХІ ст. зумовили те, що навколишній світ прискорюється і змінюється, а використання космічного простору для передачі інформації, ріст глобальних інформаційних мереж, комп'ютеризація процесів життєдіяльності людини, поширення соціальних мереж не зводиться лише до обміну інформацією, а передбачає трансформацію цієї інформації в соціально значущі індивідуальні, групові чи масові дії. Зростання ролі інформаційно-психологічних детермінант зумовили необхідність врахування того, що світ буде змінюватися під дією нових обставин, трансформація геополітичної картини світу визначатиметься на основі переділу зон впливу, перш за все, в інформаційній сфері. Ще Г. Тард намагався пояснити характер взаємодії інформації, особистості

та суспільства, ставлячи під сумнів можливість усвідомлення індивідуумом майже нездоланного впливу на нього преси. Тенденції, сформульовані в подальшому Е. Гідденсом, М. Кастельсом, У. Еко, З. Батманом, П. Бурдьє, П. Вірлію, Ж. Бордіаром, Т.Ф. Еріксоном та іншими дослідниками, дозволили відмітити певні характерні риси нового стану суспільного життя.

Сучасна економіка напряму залежить від рівня інформатизації. Інформаційні технології також позитивно впливають на рівень освіти населення та його можливість сприймати нове. Зараз інформаційні продукти містять до 50 % ВВП окремих країн. Країни, які відзначаються високим рівнем економічного та соціального розвитку, вже досягли рівня охоплення населення доступом до Інтернету на рівні близько 70 %. Щодо динаміки зростання кількості користувачів, то варто відзначити, що вона в цих країнах практично не змінюється. Такий рівень називають оптимальним, його кардинальна зміна в бік зростання прогнозується лише у зв'язку зі зміною поколінь протягом наступних 20-25 років [1].

Загальна кількість Інтернет-користувачів зростає і станом на кінець 2007 року, відповідно до різних даних, нараховує вже близько 1,2-1,3 млрд учасників. Згідно з дослідженням Гарвардського університету щодо громадян США, більше 43 % користувачів є «сильно задіяними» у Інтернет-спільнотах. Близько 20 % членів Інтернет-спільнот переносять їх діяльність і в реальне життя. Більше 64 % беруть участь в соціальних акціях безпосередньо в Інтернеті, а 43 % поширили свою соціальну активність з того часу як вони стали членами онлайн-спільнот. 56 % учасників спільнот беруть у ній участь не рідше як один раз на день. 70 % учасників завжди шукають спілкування із членами таких мереж. Кількість користувачів, що мають блоги, зросла до 7,4 % з 3,2 %. Інтернет завойовує позиції, котрі раніше займало телебачення. Зокрема, у середовищі користувачів старше 17 років 65 % вважає телебачення менш важливим, ніж Інтернет. 55 % користувачів вважають, що інформація, котру отримують через Інтернет, є достовірною. Тут спрацьовує особливість інформаційного суспільства, коли «інфляція» інформації спонукає до її оперативного пошуку: 35 % користувачів проводять менше часу за телевізором, ніж в Інтернеті. Кількість людей, що купують товари через Інтернет сягає 51 %. Ситуація з Інтернетом у США, є **показовою** і для інших країн. Практично аналогічні показники в Японії та Кореї, провідних країнах ЄС [2]. У країнах, що розвиваються, ситуація кардинально не відрізняється. Зростання чисельності Інтернет-аудиторії є постійним. У січні 2008 року українська інтернет-аудиторія зросла на 21 % [3].

Держави посилюють інформаційну політику в напрямі роботи зі ЗМІ чи створенні інформаційних приводів для подачі результатів своєї роботи у вигідному світлі. Існують приклади, коли уряди вживають заходів для контролю над медіа (Китай), однак, здебільшого використовується технологія «інформаційного шуму» та «інформаційного сміття», коли можливість відсіяти об'єктивну інформацію є доволі проблематичною.

У США вже існує спеціальна інформаційна програма Держдепартаменту під назвою «Команда з цифрових зовнішніх контактів», яка призначена для протидії дезінформації в Інтернеті. Також уряд США планує розповсюдити «війну ідей» на популярні Інтернет-сайти, блоги, чати. Уряд Ізраїлю оголосив про заклик добровольців у своєрідну «армію блоггерів», яким доведеться вийти на поля Інтернет-битв для боротьби з антисіонізмом. Уряд Великобританії розглядає декілька варіантів нових стандартів безпеки для Інтернету, враховуючи, що дослідники прогнозують, що «розмір» Всесвітньої мережі буде розвиватися кожні 5 років. За даними компанії Netcraft, опублікованими у грудні 2008 р. кількість сайтів в Інтернеті наблизилася до 190 млн.

У процесі глобалізації інформаційна сфера та її структури примушують людину шукати нові

форми адаптації до зміненого простору. Такою новою формою адаптації стає віртуальна реальність. Інформаційний тиск, невизначеність майбутнього, з одного боку, зумовлюють зростання попиту на ТБ-передачі, що пропонують різноманітні варіанти «*втечі від реальності*», (ток-шоу, вікторини, серіали). Тренд «втечі від реальності» призвела до істотного збільшення телеаудиторії розважальних програм та інтернет-ресурсів. З іншого – інформатизація, поширення Інтернету дають можливість реалізувати потребу у спілкуванні та пошуку однодумців. Блоги і форуми стали засобами спілкування одного з багатьма. За даними пошукової системи Technorati, у світі нараховується понад 100 млн блогів (восени 2006 р. їх було 54 млн), та їх вплив зростає. Ймовірно, тому інформаційне агентство Reuters домовилося з великими співтовариствами блоггерів про те, щоб його власні новини супроводжувалися коментарями блоггерів та посиланнями на онлайнві дискусії [4].

Окремо слід відмітити застосування методу організації масових дій – «флеш моб», який дозволяє протягом незначного часу мобілізувати значну кількість осіб для виконання певних спланованих заходів через залучення Інтернет ресурсів.

Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних та мережевих технологій призвели до зростання впливу на свідомість як окремих людей, так і суспільства в цілому. Інформаційний ресурс став основним засобом впливу. І хоча людство має давню й таку, що заслуговує на увагу, історію використання інформаційно-психологічного впливу для досягнення національних інтересів й переваг у війнах, та лише з інтенсивним поширення новітніх інформаційних технологій цей процес набув тотальних форм. Все це, на нашу думку, вимагає перегляду принципів взаємодії влади, індивіда та суспільства. Суспільні проблеми, які розглядали у своїх творах філософи, політологи чи інші фахівці, були притаманні традиційним суспільствам, де не існувала тотальна інформатизація та системне застосування інформаційно-психологічного впливу. В умовах глобалізації поступово модифікується роль держави, бо «найважливішою вимогою, якій повинне відповідати будь-яке політичне співтовариство, є забезпечення захисту своїх членів. Якщо держава не може успішно захистити себе від внутрішніх або зовнішніх конфліктів низької інтенсивності (що і відбувається), то очевидно, у неї немає майбутнього» [5]. Вважаємо, що близькою до істини є позиція філософа Ф. Бенетона, що інформаційно-комунікаційні технології зумовлюють радикальні зміни в суспільстві – розповсюдженню анархії у світовому масштабі сприяють потенційні об'єднання «всіх зі всіма» в єдиному економічному, культурному та освітньому просторі, прирівнювання всіх через інтеркомунікацію, впритул до усунення будь-якого роду центральних властей та урядів, а також розпилення державної могутності. І в наслідку, як у відомому фільмі «Матриця» всі

індивідууми перебувають в певних «ячейках» – коконах» [6].

Індивід чи організація у своєму прагненні досягти певної мети завжди намагалися переконати, залякати, маніпулювати іншими. Динаміка соціально-політичної організації людської спільноти, механізми їх взаємодії змінювалися протягом віків поступово і при відповідній адаптації. Однак поширення Інтернету, інформаційних технологій дозволили інтенсифікувати цей процес. Здатність інформаційно-пропагандистських структур створювати віртуальні психологічні реальності й занурювати в них мільйони людей, змушуючи останніх не тільки сприймати події так, як вони «мали б відбутися» з позиції маніпуляторів масовою свідомістю, але й діяти, виходячи із цих штучних моделей. Ще в 90-х роках ХХ ст. американські фахівці дійшли висновку, що бурхливий розвиток інформаційних технологій, насичення ними органів державного управління, силових структур і соціальних інститутів суттєво розширює можливості вирішення політичних, економічних та військових завдань з рахунок спрямованого інформаційного впливу на ці структури. Зокрема, в «Об'єднаній доктрині інформаційних операцій», прийнятій США ще в 1998 році, підкреслювалося, що «інформаційна війна – це комплексний вплив на систему державного й військового управління конфронтуючої сторони, на її військово-політичне керівництво, що уже в мирний час має приводити до прийняття сприятливих для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувати функціонування інфраструктури управління супротивника» [7].

Формування інформаційного суспільства зумовило трансформацію його політосфери. Характеризуючи поле політики, тобто соціального простору, яке пов'язане з політичними процесами і явищами, слід наголосити, що воно являє собою сферу конфліктних соціальних взаємовідносин. Комплексне використання різних методів та способів прихованого психологічного спонукання людей у вигляді системи інформаційно-психологічних операцій, різноманітних пропагандистських акцій і рекламних кампаній стало виступати як розповсюджений засіб політичної боротьби не тільки у зовнішньополітичній діяльності, конфліктів різної інтенсивності, але й у внутрішньополітичній діяльності. В інформаційному суспільстві його роль суттєво зросла, оскільки такий ефективний засіб можуть використовувати навіть зовні дружні об'єкти. У даному напрямку інформаційно-психологічний вплив здійснюється у площині боротьби політичних опонентів у ході виборів чи боротьби за владу.

Розвиток віртуальних технологій та пошук нових форм контактів із суспільством призводять до **медіатизації політичної сфери**. Уже в 2008 році політики Заходу та Росії розпочали активну експансію у мережу Інтернет зі залученням систем Web 2.0. Найбільш ефективне використання потенціалу мережі Інтернет продемонстрував під

час передвиборчої кампанії Б. Обама, перетворивши власний портал на один із варіантів соціальної мережі. За визнанням науковців Гарвардського університету – використання інформаційних технологій стала одним із вагомих важелів перемоги нового президента США.

Аналізуючи виборчий процес, російські політологи також зазначають масштабність, планомірність і цілеспрямованість інформаційно-психологічних операцій у внутрішньополітичній боротьбі:

- організаційна структура, що зазвичай формується для проведення виборчої кампанії, дозволяє забезпечити здійснення спрямованих на населення країни і політичних опонентів інформаційно-психологічних операцій для досягнення політичних цілей шляхом зміни думок, почуттів і відносин, а в кінцевому підсумку, поведінки у процесі виборів;
- інформаційно-психологічні операції у політичній боротьбі структурно можуть бути представлені у трьох основних компонентах: інформаційно-рекламній і/або інформаційно-пропагандистській діяльності, демонстраційних діях, організаційно-практичній діяльності;
- інформаційно-пропагандистська (інформаційно-рекламна) діяльність здійснюється у вигляді кампаній, акцій і окремих заходів із використанням ЗМІ, а також прямих контактів із різними аудиторіями;
- демонстрація дій являє собою акції і заходи, основна відмінність яких від реальних практичних дій заключається в орієнтації, в першу чергу, не на їх результат, а на використання як засобу психологічного впливу на людей [8].

Власні блоги мають і більшість європейських політиків. Наприкінці 2008 року власний відеоблог відкрив президент Росії Д. Медведєв, а прем'єр-міністр Росії В. Путін створив персональну Інтернет-сторінку. Цим же шляхом йдуть й інші політичні сили. Партія «Єдина Росія» уже проголосила про створення власного проекту соціальної мережі «Однопартієць.ру», який «розкручуватиметься» за аналогією з «Однокласники.ру».

Слід погодитися з думками В. Мейтуса і В. Мейтуса [9], які твердять, що примусити індивіда прийняти правильне (для джерела впливу) рішення можна двома найпоширенішими способами. У першому випадку використовуються логічні та раціональні ресурси індивіда. Для цього подаються тільки ті факти і події, які дозволяють зробити необхідний висновок. Ефективність цього методу полягає в тому, що висновок зроблено правильно (виходячи з наданих фактів), психологічний захист індивіда не спрацьовує. У другому – взагалі не застосовуються логічні докази. Метою є подолання психологічного захисту свідомості індивіда, застосовуючи маніпулятивні технології, де основний вплив здійснюється на емоції. Емоції, які не контролюються розумом, слугують каналами, по яких проходить пропагандистська інформація. Вони виникають як

реакція на надану інформацію і зберігаються без розумових зусиль. Такі приклади як піраміди МММ чи Флетчера, «Біле братство» або «Посольство Боже» та багато інших доводять, що при якісному інформаційному впливові людина здатна віддати власне майно, голос чи навіть життя. Масована інформаційна російсько-грузинська війна на Кавказі чи російсько-українська «газова» війна демонструють, що інформація як зброя є не менш дієвою та ефективною за традиційні методи ведення війни.

Інформатизація повсякденного життя та поява нового інформаційного поля людського буття не проходить безслідно для життєвого світу людини. В електронному просторі змінюються поведінкові стандарти та ціннісні орієнтири

особистості. Суспільний розвиток та забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави неможливі без вирішення проблеми інформаційно-психологічної безпеки. Життєдіяльність суспільства, на нашу думку, цілком визначається рівнем розвитку, якістю функціонування та безпекою інформаційного середовища. Вплив на інформаційний ресурс держави є одним із джерел загроз для національної безпеки. Першочерговою є проблема захисту власного національного інформаційного простору. Тому постає нагальна необхідність активізації наукових досліджень у цій сфері як з метою більш об'єктивного розуміння цього процесу, так і в контексті формування системи інформаційно-психологічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. World Factbook – <http://cia.gov> – Веб-сайт Центрального розвідувального управління США.
2. Online World As Important to Internet Users as Real World?- <http://www.digitalcenter.org/pdf/2007-Digital-Future-Report-Press-Release-112906.pdf>. – Center for the digital future. США.
3. <http://www.telekritika.ua/news/2008-02-07/36356>.
4. Попов А. Блоги. Новая сфера влияния. – М., 2008. – С. 27.
5. Кревельд М. Трансформация войны. – М., 2005. – С. 295-296.
6. Лем С. Мегабитовая бомба // Новый мир. – 2000. – № 7. – С. 69.
7. Манойло А., Петренко А., Фролов Д. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М., 2003. – С. 226.
8. Грачев Г., Мельник И. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. – М., 1999. – С. 93-94.
9. Мейтус В., Мейтус В. Массы, движения, революции. – К., 2008.

Рецензенти: доктор наук з державного управління Кальниш Ю.Г.;
доктор історичних наук, професор Шкварець В.П.

© Магда Є.В., Смола Л.Є., 2009

Надійшла до редакції 02.04.2009 р.